

МИСТЕЦЬКО-ОСВІТНЯ ПРАКТИКА

Віктор Пузирков

професор, народний художник України

До методики обґрунтування академічних завдань з живопису на IV і V курсах

Пропонована увазі читачів методична розробка написана професором-педагогом, народним художником України, лауреатом Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка, Державних премій СРСР, народним художником СРСР В.Г. Пузирковим (1918–1999), який у 1948–1999 рр. працював викладачем, завідувачем кафедри живопису, керівником навчально-творчої майстерні в Київському державному художньому інституті — тепер Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.

Увесь комплекс завдань з живопису здійснюється у навчально-творчій майстерні на основі вже отриманих студентами на перших трьох* курсах знань, шляхом виконання академічних етюдів, ускладнених колористичними й пластичними завданнями, необхідністю передачі експресії та психологічного стану людини. Постановки пропонуються як одинарні, так і подвійні. Поступове нарощування їхньої складності, в решті-решт, сприяє набуттю студентами досвіду, необхідного для самостійного вирішення серйозних творчих завдань.

Зрозуміло, що успіх роботи в майстерні залежить, передусім, від ступеня підготовленості студента, від знань та умінь, набутих ним раніше, а також від його старанності.

Більшість постановок, окрім суто академічних, здійснюється відповідно до творчої специфіки майстерні. Постановкам, як правило, надається відтінок сюжетності, аби навчити студента бачити у персонажах не тільки натурника, а й, насамперед, людину, з притаманними їй характерними рисами, психологічним станом. Інакше кажучи, студентів слід привчати активно осмислювати художній образ. Загалом у майстерні ставляться

* 1993 року студентів розподіляли по майстернях після III курсу

такі ж навчальні завдання, що й на попередніх курсах, але вони більш ускладнені й спонукають до активного осмислення і розкриття студентами художнього образу людини через передачу суто індивідуальних рис.

IV курс. I семестр

Завдання 1. Мета завдання — написання жіночого композиційного портрета. На попередніх курсах студенти неодноразово вже виконували навчальні завдання, пов'язані із зображенням людини, тому тепер вони сміливіше мають підходити до ліплення голови засобами живопису, дбаючи при цьому про передачу характеру натури. На перших курсах портретні постановки найчастіше здійснювалися за умов бічного освітлення, при якому форма читалася рельєфніше й живопис зводився більше до тонального вирішення. Тепер же постановка будуватиметься на прямому, лобовому освітленні, коли форма ліпиться напівтонами, градаціями кольору. Можна навести, як приклад, таку постановку: жінка у білому халаті сидить з відром на колінах, на голові — яскрава косинка. Постановка побудована на силуеті форм, на світло-сірому тлі, витримана у загальній теплій колірній гамі. Тепле за тоном обличчя, відтінене темною плямою волосся і соковитою за кольором червоною косинкою, читається м'яким силуетом на сріблястому тлі стіни.

Руки, що спираються на відро, утворюють плавну лінію, яка немовби поділяє велику білу пляму халата на дві частини, посилюючи колірну насиченість. Завдяки повороту голови і положенню рук досягається невимушеність і природність пози.

Описану постановку можна вважати вдалою. Незважаючи на контрастність плям голови, рук, відра й тканини, вона являє собою єдине живописне ціле. Студентові відносно легко визначити колірну зв'язку певних частин полотна: скажімо, тла й обличчя, обличчя й косинки, халата й рук, відра й тканини та ін.

Опрацьовуючи постановку в плані зіставлення у ній великих колірних плям, студент повинен стежити за підпорядкуванням їх загальному колористичному звучанню, а також за рухом світла по всій фігурі. Портретна характеристика, проробка деталей, зокрема обличчя, рук, складок одягу тощо, є необхідною умовою завершення етюдів.

О. Басанець. Жіночий композиційний портрет. IV курс. 1959/60 навч. рік

Завдання 2. Це подальший розвиток попереднього завдання у бік його ускладнення. Студенти пишуть напіводягнену чоловічу модель з натюрмортом. Сидяча модель з нескладним натюрмортом вирішується на густому тлі при бічному освітленні. Загалом постановка вибудована в теплій стриманій гамі. Основна мета завдання — зображення освітленого людського тіла у живописному просторі та пластичне узгодження його з натюрмортом.

Рівномірне освітлення постановки створює сильніший колірний акцент на тілі моделі, поступово пересуваючись по фартуху й руці до натюрморта і таким чином замикаючи загальну композицію. Густа тла, у свою чергу, підкреслює освітленість постановки, рух світла по формах, що пом'якшує зовнішні контури в тінях та напівтінях. Колористична стриманість постановки змушує студента ретельно й поглиблено працювати задля чіткого визначення та осмислення великих живописних плям. Працюючи над даним етюдом, варто обмежити свою колірну палітру, прагнути писати переважно земляними фарбами, аби досягти необхідного живописного ефекту.

Студентові слід виробити чітку послідовність роботи над полотном, зокрема енергійно проробляти форму світлом з поступовим накладанням барвного шару. При цьому необхідно тонко прописувати затемнені місця етюда, особливо тіні на тлі та темні заглиблення складок

одягу, щоб досягти їхньої прозорості. Слід також домагатися, щоб фігура сидячої моделі і натюрморт належним чином пов'язувалися із загальним сюжетним задумом, а ретельно опрацюючи форми тіла, кистей рук, складок одягу, натюрморта, прагнути передати їхню матеріальність.

Завдання 3. Оголена чоловіча або жіноча модель у неглибокому просторі при бічному освітленні. Постановка є чисто академічною і передбачає завдання, яке, на перший погляд, вже виконувалося студентами раніше, проте вона характеризується більш ускладненим рухом і живописним оточенням. Сидячий натурник перебуває у складному ракурсі, на тлі оранжових і жовтих драпіровок, завдяки яскравості яких тіло набуває додаткових голубувато-лілових відтінків. Затінений неглибокий простір слу-

Ю. Малишевський.
Напівоголена чоловіча модель.
IV курс. 1955/56 навч. рік

гує тлом, утворюючи повітряне середовище. Бічне світло енергійно ліпить форму і немовби плине знизу догори по фігурі, поступово втрачаючи свою силу у верхній частині постаті.

Загалом постановка побудована не стільки на світлотіньовому контрасті, скільки на складних колірних співвідношеннях, що є головною її особливістю. Студент повинен зрозуміти і визначити вплив, скажімо, теплих або гарячих тонів на локальний колір людського тіла, його якісну зміну залежно від навколишнього живописного середовища. Затінений простір, що є тлом, пом'якшує контури моделі, обволікаючи її повітряним середовищем — розуміння цієї особливості дозволяє студенту уникнути "вирізаності" зовнішніх контурів моделі, вписати фігуру у простір, особливо у верхній її частині.

Контрастність освітлення нижньої частини постановки полегшує завдання розміщення фігури в глибину, виявлення пластики форм засобами кольору і визначення руху світла по формі моделі. Загальний колірний лад постановки є контролюючим чинником при визначенні студентами яскравих плям драпіровок, їхнього підпорядкування головному.

Грунтовне опрацювання форми кольором, ретельна обробка деталей є обов'язковою умовою завершення етюда.

IV курс. II семестр

Завдання 1. Постановка оголеної жіночої моделі, що сидить поруч з декоративною вазою. Живописне завдання побудоване на локальній плямі жіночого тіла на сріблястому тлі. Сильний акорд лілової косинки обумовлює додаткові відтінки як на самій фігурі, так і на тлі, створюючи колористичну єдність постановки в цілому.

Неодмінною умовою виконання завдання є композиційне вирішення площини полотна. Ліплення форми й ракурсу слід здійснювати засобами живопису, намагаючись передати матеріальність (тіло, гіпс, тканина), а при завершенні етюда необхідно прагнути до збереження колористичного багатства і єдності всієї постановки.

Завдання 2. Лежача оголена жіноча модель у складному за живописом предметному оточенні, де превалюють золотисто-червоні драпіровки. При виконанні цього завдання передусім необхідно віднайти якнайвигодніше

В. Виродова. Оголена чоловіча модель. IV курс. 1956/57 навч. рік

Ю. Луцкевич. Оголена, що сидить поруч ваз. IV курс. 1956/57 навч. рік

IV курсу є, так би мовити, перехідним етапом на шляху до вирішення в подальшому складніших за живописом і композицією завдань, тобто своєрідним перехідним етапом від студіювання до творчості. Розглянемо, як приклад, таку постановку. Постає немолодого партизана з рушницею в руках komponується чітким силуетом на теплом сірому тлі. Кожух на грудях розстебнутий, з-під нього видно жовту косоворотку. Одяг натурника, його обличчя й натружені руки, борода — все створює яскраве звучання тонів, соковитий колорит. Робота над постановкою повинна виконуватися лаконічно, у визначеному для неї жанровому ладі. Слід звернути увагу студентів на відмінності фактур її компонентів: обличчя, руки, шкіра кожуха, вовна, тканина сорочки. Все повинне бути ретельно опрацьоване з метою досягнення насиченості кольору і матеріальності зображеного, схожості моделі, з передачею її характеру, гармонійно злагодженого колірного звучання великих мас, живописного ладу в цілому. По суті, виконанням цього підсумкового завдання студенти засвідчують рівень набутих ними знань під час навчання на IV курсі.

V курс. I семестр

У курс є передднем переходу до вирішення вагомих творчих завдань, втілення складного композиційного задуму — створення дипломної картини. Завершальним етапом навчання є написання **двофігурних постановок**. Виконуючи це завдання, студент має повною мірою виявити набуті ним досі знання. На полотні йому необхідно належно осмислити

композиційне вирішення на полотні, визначити локальний колір тіла в конкретному живописному оточенні і пов'язати його із загальною колористичною гамою. Водночас слід опрацьовувати форму, намагаючись досягти закінченості і матеріальності зображуваних елементів етюда, його деталей. Загалом за складністю це завдання відповідає рівню V курсу, до переходу на який студенти вже повинні набути необхідний досвід для вирішення складніших живописних постановок.

Завдання 3. Ним завершується робота на IV курсі — виконується композиційний психологічний портрет на повний зріст. Оскільки в програмі V курсу переважають складні одинарні й подвійні сюжетні постановки, композиційний портрет на повний зріст наприкінці

та грамотно пов'язати, композиційно й масштабно, дві постаті, побудувати їх у перспективі, досягти гармонійного поєднання сюжету, пластики й живопису.

Завдання 1. Подвійна постановка, яка складається з двох одягнених постатей — чоловічої й жіночої. Ця постановка сюжетна, у ній може бути присутня конфліктна ситуація, властива багатьом станковим картинам: наприклад, жінка стоїть біля столу обличчям до глядача, солдат сидить трохи в глибині. Накритий світлою скатертиною стіл немов об'єднує дві постаті в єдину групу. Нескладний натюрморт на столі та домашній посуд у глибині створюють побутовий колорит. Бічне світло коває по спині чоловічої фігури, далі падає на скатертину і зупиняється на жінці, одягненій у білу кофтину, посилюючи враження глибини простору.

Таким чином, першопланова постаць тут є головною, що підкреслюється великою світлою плямою скатертини. Завдяки бічному освітленню світлотінь рельєфно ліпить постаць на передньому плані. Світло на столі й фігурі солдата, що сидить, ніби відсовує його на другий план і також посилює враження простору. Положення постатей, їхній сюжетний взаємозв'язок зумовлюються й формою столу з вільно падаючими складками скатертини. Натуральність освітлення надає постановці, так би мовити, природності й правдоподібності.

Колорит постановки витриманий у теплій сріблястій гамі, у якій особливо виразно звучать густі тони золотистого фаруха, темно-лілової спідниці й приглушеного синього кольору чоловічих брюк. Робота над цим етюдом зводиться не тільки до того, щоб грамотно написати й побудувати дві постаті в інтер'єрі, а й пластично пов'язати засобами живопису всі компоненти постановки, перспективно знайти їх у просторі, виявити головне і все підпорядкувати йому. Вимагаючи від студентів передачі в етюді максимальної виразності поз і характерів натурників, їхніх жестів, педагог має стежити за ходом роботи, розвивати у студентів навички системного ведення роботи з живопису, націлювати їхню увагу на фактуру і матеріальність живопису.

Передача єдності постатей, натюрморта та інтер'єру є важливим методично обґрунтованим принципом переходу від подвійної постановки до подальших, більш складних творчих завдань.

В. Тернових. Композиційний портрет. IV курс. 1955/56 навч. рік

Завдання 2. Навчальною програмою на V курсі передбачено написання **подвійної оголеної моделі**. Живописне завдання при такій постановці полягає передусім у зіставленні двох оголених тіл і фіксації тональної й колірної відмінності їх. Завдання нелегке, на виконання потребує великої кількості часу й простору майстерні, пов'язане зі значними труднощами щодо добору натури за кольором та іншими характеристиками. Зауважимо, що належно виконати таке завдання, як засвідчує практика, дуже непросто — написані студентами такі постановки здебільшого виходять сирими й незакінченими.

Як керівник майстерні, що спеціалізується в галузі станкового портретно-побутового живопису, вважаю, що доцільніше пропонувати студентам **одинарну постановку оголеної моделі** в складному ракурсі та оточенні, виконання якої дає такий само ефект, що й подвійної (водночас і від двофігурної оголеної постановки моделей не варто відмовлятися). Гадаю, що подвійну постановку краще писати у другій половині навчального року.

Деякі слова про суть практикованої мною **одинарної постановки**. Завдання полягає у написанні оголеної лежачої жіночої моделі. Постановка академічна, вирішується у теплій колірній гамі. Лежача модель та оточуючі її декоративні драпіровки утворюють задуману постановником колірну гармонію. Вимоги завдання зводяться до колористичного вирішення постановки: гармонійне пов'язання зеленувато-попелястого кольору тканини, білого простирадла теплого відтінку, сірої мішквини, золотисто-коричневої плями і рожевого тіла моделі. Особлива увага звертається на побудову людського тіла у досить складному ракурсі, на анатомію та матеріальність живопису й звучність колориту.

Особливість цього завдання полягає в тому, щоб ускладнити роботу студента над колоритом, розвинути в нього відчуття кольору, практично закріпити знання про взаємозв'язок колірних плям та їхній взаємовплив (зміна локального кольору в поєднанні з іншими декоративними плямами). Після складної композиційно-просторової постановки таке завдання є логічним і корисним, оскільки вносить деяку різноманітність у загаль-

Л. Нефьодов. Подвійна постановка. V курс.
1959/60 навч. рік

ний цикл сюжетних постановок, сприяє збагаченню практичного досвіду студента у живописові, очищенню його палітри.

V курс. II семестр

Завдання 1. Має на меті розвинути й закріпити знання, набуті студентом під час роботи над подвійною постановкою у першому семестрі. Один з можливих сюжетів: медична сестра надає допомогу пораненому бійцеві у польовому госпіталі. Лежача постать воїна затінена, світло ковзає від його узолів'я через усю постать і зупиняється на постаті жінки в білому халаті, яка сидить на табуретці в ногах у пораненого, накинувши на плечі козушок. Завдяки введенню штучного неяскавого джерела світла утворюється складна гама фарб — контраст теплого і холодного освітлення, що надає постановці складного колористичного звучання. Рух сидячої моделі і положення лежачого солдата утворюють єдиний композиційний силует.

Методичні вимоги до виконання завдання: композиційне вирішення постановки на полотні, виявлення характеру моделей, дотримання анатомічної побудови, розміщення великих живописних мас у просторі та живописне трактування їх, обробка деталей. У живописному трактуванні постатей і тла мають бути досягнуті гранична виразність, матеріальність і фактурність живопису, виявлено вміння студента пов'язати в єдиний живописний комплекс усю картинну площину і тим самим проявити знання й набутий досвід.

Завдання 2. Пропонується два можливих варіанти академічної постановки як підсумкового завдання на V курсі.

Перший варіант. Силуетна постановка одягненої моделі. Завданням є, насамперед, вирішення сюжетного мотиву. На тлі весняної зелені за вікном, спершись на підвіконня, сидить молода жінка в медичному халаті з ліловою хусточкою на грудях. Вікно, стіна, підвіконня, жіночий силует в білому, залитий світловими рефlekсами — все це становить суть колористичного завдання. При виконанні цієї постановки студенти повинні знайти оригінальне композиційне вирішення, художньо подати портретну характеристику, виявити належну майстерність в опрацюванні деталей постановки і всієї поверхні полотна; в живописному відношенні — грамотно вирішити колористичне завдання.

О. Басанець. Жінка, що сидить на підвіконні. V курс. 1960/61 навч. рік

Другий варіант передбачає подвійну сюжетну постановку. Цим завданням, власне, закінчується академічне навчання і починається перехід до самостійного вирішення художнього образу — створення дипломної картини. Така переддипломна постановка є дуже важливою. Побутовий сюжет постановки: поряд з немолодою жінкою, яка сидить на лавці і в'яже на спицях, присів солдат, молодий хлопець, котрий приїхав додому у відпустку. Між ними точиться бесіда.

Постановка будується на контрасті портретних характеристик персонажів, на живописному поєднанні одягу, що має багаті колористичні можливості. Оскільки це завдання підсумкове, в роботі над етюдом студент повинен виявити свою професійну підготовку: уміння вільно користуватися пластичними можливостями і художньо-виразальними засобами при вирішенні сюжетної композиції, побудувати постаті великими живописними плямами, надати персонажам портретних характеристик засобами живопису, віднайти колорит постановки в цілому.

Обидва завдання мають бути виконані на належному професійному рівні і засвідчити готовність студента до написання дипломної роботи.